

Berecz Ágnes Gabriella

Papó fia

*„szív és tollpihe.
megméritek-e?”
Szilágyi Ákos*

Papó fia, Árpi is már deres hajú-szakállú, higgadt, idősödő férfi. A mozgása azonban fiatalemberre vall, és a jó kedélye meg a humorérzéke is meghazudtolják a korát.

Meleg hangon örömködik, hogy Papó, noha már betöltötte a nyolcvannyolcat, jól van, szellemileg virtuóz, tele van munkakedvvel, és a fizikai állapota is remek. Szívesen jár előadást tartani, és persze mindenütt ugyanazt állítja: ő a Gulág legszerencsésebb túlélője. Mesél, mesél, epizódok sokaságát meséli el a háromkötetes nagyregényre összeállt visszaemlékezéseiből. A beszámolóit sosem arra hegyezi ki, hogy mennyit szenvedett, vagy hogy ő miben volt ügyes, okos. Azt is csak mellesleg említi meg, hogy mit sikerült tennie másokért. Nála mindig sokkal nagyobb hangsúlyt kap a mások jósága, embersége, és főleg az az összetartás, ahogy a lágerük magyarjai egymás kezét fogva küzdöttek a túlélésért.

„Akkor jelesre vizsgáztak emberi tartásból, áldozatvállalásból, összefogásból. Akik példát mutattak sok nemzet hasonló sorsú fiainak és rajtuk keresztül az egész világnak.”

Árpi nyilván folytatni is tudná az idézetet, hiszen a kétezres évek közepén ő vitte számítógépre az anyagot, és ha kellett, négyszer-öttször is újraírt egy-egy szakaszt, ha Papó, aki meglehetősen idegenkedett a számítógéptől, a szöveg csiszolása közben úgy kívánta. Közben persze nagyokat beszélgettek is, és Árpi számára mind több és több részlet derült ki édesapja sorsáról. Sok minden a szeme elé tárult a nagyszülei életéről is, akiket nem ismerhetett, mert még Papó elhurcolása előtt meghaltak.

Árpi az anyai nagyszüleire jól emlékszik. Ők lengyel ajkúak voltak, így az édesanyja is. A városuk hol szovjet, hol lengyel fennhatóság alá tartozott, ma Fehéroroszország része. Árpi édesanyjának hét fiútestvére volt, akik közül öt meghalt a háborúban. Ő leány lévén felcsernek vonult be, valahol a kínai határ közelében dolgozott egy hadikórházban. Földalatti szervezkedés vádjával hurcolták el a lágerbe, szintén Kazahsztánba. Hogy Papóval pontosan hogyan ismerkedtek meg, arról nem mesélt, de másról se sokat. Nehezen is tanult meg magyarul, meg amúgy sem volt kitarulkozó típus.

Árpi állat a kezére támasztva révedezik: majd még kifaggatja az édesapját, hogyan bukkantak egymásra.

Sztálin halála után szabadultak, ám a hivatalos adminisztráció nehézkessége miatt csak évekkel később jöhettek haza. Árpi két éves volt ekkor. Emlékei nincsenek a kinti életükről, de maradt egy fénykép, amelyen egy németjuhász húzza őt egy szánon a nagy orosz télben.

Hazaérkezve előbb ismerősöknél húzták meg magukat, majd Budaörsön egy pincében kaptak albérltet. Vagy három év múlva a József Attila lakótelepen lett először igazi otthonuk. Papó ekkor már szinkrontolmácsként dolgozott, Áрпи pedig megkezdte a felső tagozatot. A szülei múltja miatt nem volt kellemetlensége az iskolában. A „láger” szó nem börtönt jelentett a köztudatban, a „kényszermunka” pedig nem méltó büntetést. Az emberek nehéz sorsú családokként emlegették és egyértelműen áldozatnak tekintették őket.

Áрпи az iskolában egy ideig előnyben volt a többiekkel szemben, hiszen értett valamelyest oroszul, de aztán ez apránként elkopott, mivel otthon csak magyarul beszéltek. Fájjalja kissé, hogy így alakult, mert az orosz költői nyelvezetet ma is szépnek tartja.

Papó a lágerben tanult meg kifogástalanul oroszul, szinte előbb az irodalmi, mint a beszélt nyelvet. Mi kellett akkor ehhez? Mindenekelőtt életben kellett maradni: nem éhen halni, nem megfagyni, negyvenöt kilóra fogyva nem eszméletlenül roskadni a kőfejtőben, nem tifuszt-skorbutot-tüdőbajt kapni, nem beleőrülni a gyilkolás, a hullák, az emberi roncsok látványába. Húszévesen elképesztő mennyiségű borzalmat és viszontagságot átélve is nyitott szívű, érzékeny fiúnak maradni, aki felkapja a fejét a dallamra, amikor orosz költő barátja Lermontov *A Démonjából* szaval neki részletet. Aztán persze kell hozzá a művelt orosz költő rabtárs, aki az orosz köznyelvet is alig beszélő barátot a magyar irodalomról faggatja. „Jólesett beszélgetni [...] olyan emberekkel, akik másra is tudnak gondolni a mindenkori falaton kívül, tudnak derűsen mosolyogni, és szilárdan hisznek abban, hogy igenis kibírják a rabság minden szörnyű velejáróját, és hazakerülnek.” Bónuszként nem árt, ha járul mindehhez egy Hornyák Gyula bácsi. „– Az ki? – Kárpátaljai magyar. A kőművesbrigád nagy tudású vezetője. A 9-es barakkban laknak. Művelt, intelligens bácsi, kifogástalanul beszél, ír és olvas oroszul. Egykor tanárember volt. Majd ő megtanít.”

Áрпи is versbűvöletben élt ennyi idősen. A felhőtlen szakközépiskolás éveit alatt vált versrajongóvá. Nem, nem az édesapja verseiért, hanem Baranyi Ferenc szerelmes verseiért rajongott. A szülei válása után Papóval kevesebbet találkozott, mindössze heti egy-két alkalommal. Politikáról sohasem beszéltek. Ha szóba is került, Papó elmismásolta, nem akarta a nézeteivel összezavarni kamasz fiát. Konzervatív volt. Amolyan háború előtti ember sok tartással, méltósággal, de sosem volt nyomasztó, tekintélyuralmi apa.

Volt a József Attila lakótelepen egy remek könyvtár, és benne egy lelkes, fiatal könyvtárosfiú. Ő ajánlott Árpinak olvasnivalókat. A versek mellett jó sok történelmi regényt, amelyek nyomán a második világháborús klasszikusok váltak a kedvenceivé. Sok sportkönyvet olvasott még, és természetesen mindent, ami a rockzenével kapcsolatos volt. Egyébiránt a festészetre is kíváncsi volt. Dalinak és Rubensnek nem volt nagyobb rajongója nála, és később az orosz festészetbe is beleszeretett.

Főiskolás korában megszakadt az idilli, gondtalan élet: a szerelem tett keresztbe. Rendszerint kávé mellett vigasztalhatta Papó, a lányokkal kapcsolatos minden problémával hozzá fordulhatott. Valóban bizalmas kapcsolatban álltak. Papó nem volt isten a gyereke feje fölött. Apa volt, igazi apa. Mire Áрпи elérte a férfikort, még több közös témájuk akadt. A fiú is inkább human beállítottságúvá vált, és mivel Papó a költészet mellett képzőművészettel is foglalkozott,

végeláthatatlan beszélgetésekbe tudtak bonyolódni. Politikáról továbbra sem esett szó, de ha elkerülhetetlenné vált, Papó ekkor már nem rejtette véka alá a véleményét. Gyűlölte a szovjet politikát, de mindig hangsúlyozta, hogy nem az orosz embereket, csak a politikát, mert „egyetlen nép szellemiségét, lelkeségét, művészetét sem szabad azonosítani az őt megnyomorító és elaljasító politikai rendszerrel”. Hogyan is lehetne gyűlölni olyan embereket, akik csak hírből tudják, hogy „van a világnak olyan, tisztességesebb része, ahol nagy általánosságban a bűnösök bűnhődnek”, és hogy „egy normális világban nincsenek kártékony társadalmi rétegek: a gróf, a mágnás is lehet áldozatkész hazafi, és a proletár is lehet gazember”.

Árpi már érett férfiként, a rendszerváltozás után kezdte igazán alaposan kitárgyalni édesapjával a verselményeit, és jutalmul jócskán megfertőződött az orosz költészet iránti szerelemmel. Hihetetlenül élvezte a tanítást. Papó autodidakta módon lett műfordító, iskolában sose tanulta. Végtelenül kényes a fordítások precizitására, ritmus, hangzás, szótagszám helyén kell legyen. Mindenben egyeznie kell. Annak idején a lágerben egy rabtársától kapott egy orosz nyelvű Petőfi-kötetet. Akkor kezdett motoszkálni benne, hogy milyen bonyolult is lehet igazán jó fordítást írni. Ez indította el benne, de először igazán csak próbából, *A Démon* lefordítását. Addigra már kiderült, hogy mennyire ragad rá minden tudás, és hogy milyen különös érzéke van a verstanhoz.

„Úgy félek elszakadni tőled,
S úgy fáj nekem, ha messze vagy!
Kihűlt szívemben újratámadt
Egy éltető, meleg sugár,
S a régi seb mélyén a bánat
Feléledt, új gyógyírra vár.
Mit érne nélküled az Éden?
Mit érne végtelenje nékem?
Csak puszta, zengzetes szavak,
Oltártalan templomfalak!”

(Lermontov: *A Démon*, részlet)

Dehogyan gondolta akkor, hogy egyszer majd *A Démon*, ez a csodálatos elbeszélő költemény lesz az első fordítása, ami napvilágra kerül, és amiből rádiójáték is készül Básti Lajos tolmácsolásában. Nagy visszhangja volt, és a műfordítószakma is felkapta rá a fejét. Aztán sok-sok évig csönd, továbbra is szinkrontolmácsolásból élt, és csak hobbiból fordított. A versek csak gyűltek, gyűltek a fiókban. Igazán a kilencvenes években robbant be az irodalmi életbe. Az Anyegin – így mondja – „véletlen” volt. Egy unokatestvére biztatta, hogy fordítsa le, mert sokkal jobb fordítás kellene az eddigiekénél. Az ő kedvéért csinálta meg, aminek akkora sikere lett, hogy a tankönyvekbe is bekerült. Az unokái nagyon büszkék voltak, amikor az ő fordítását tanulták.

Árpiban a mérhetetlen büszkeségérzet fokozatosan alakult ki. Természetes volt számára, hogy az apja fordítgatja a szovjet novellákat meg a sport-vonatkozású könyveket. Nem volt újdonság nyomtatásban látni a nevét. Amikor a családban elkezdte mesélni, hogy miket írt, és azoknak milyen visszhangja

lett, akkor ők, a család folyton rohanó fiataljai csak mosolyogtak, hogy miket beszél az öreg. Azután innen is, onnan is jöttek a megerősítések, hogy milyen híre van, meg hogy milyen kitüntetések kap, és Árpí rájött, hogy apja nem dicsekszik, csak szimplán elmondja az eseményeket. Meg is bántódott egy kicsit Papó, amikor Árpí ezt bevallotta neki, de megértő volt, hiszen azt ő is elismerte, hogy hihetetlen dolgok történnek vele. Sorra jöttek ki a műfordítás-kötetei, bennük három évszázadnyi verssel, egyedülálló mennyiség egyedülálló minőségben. Ezeket díjak, érdemrendek követték, és a szakma ezek nélkül is mélyen fejet hajtott előtte.

Az elején, mielőtt kiadta kezéből a munkáit, neki is szüksége volt „teszt-olvasóra”, akinek nagyon ad a szavára, aki szólhat, hogy itt döcög egy kissé, itt érdemes lenne javítani. Papónak ilyen volt Szilágyi Ákos, aki óriási szaktekintély a szemében, ráadásul nagyon szeretik egymást. Ma már úgy működik a dolog, hogy egy kiadó Papó kezébe nyom egy ősrégi orosz műfordítás-gyűjteményt, és rábízzák, hogy amelyik fordítás nem tetszik neki, azt fordítsa újra.

Sokan nem mutatják meg a családtagjaiknak az írásaikat, mert nem akarják őket terhelni. Árpí arra is büszke, hogy ő láthatja és véleményezheti is apja munkáit. Számára egyáltalán nem terhes ez, mert nagyon élvezi. Ha apja felolvassa neki az eredeti orosz verset, és utána annak több fordítását, tíz esetből kilencszer eltalálja, hogy melyiket fordította Papó. Csak a fordítás precizitását kell megnézni, noha a szöveg gördülékenységéből is kiderül.

Árpinak ünnepien villan meg a szeme, ha a kedvenc versei kerülnek szóba. Némi vívódás után, hogy Balmont *A patak születése* című művét válassza-e, első helyre mégis inkább a *Héber dallamot* teszi, Lermontov 1830-ban keletkezett lenyűgöző versét.

Héber dallam

Ugye láttad már, ha az éji sugár
A tükörsima vízre lehull?
Tovaszökken a fény az öböl peremén,
S vig ezüstje a semmibe fúl.

Ha utána eredsz, csak a légbbe meredsz,
Hol a csalfa sugár kavargó,
Hüvös árnyad elől ravaszul menekül,
Tovalépsz, – ime újra ragyog!

Ugyanígy csalogat a sötét köd alatt
Kusza fénnel az édes öröm,
De ha érte kinyúlsz, csak a semmibe túrsz,
S ő gúnyosan visszaköszön.

Papót három gyermeke hat unokával és egy dédunokával ajándékozta meg. Nem volt mindig Papó. A nagyfia olykor *Faternak* hívta, de ezt nagyon utálta, általában *Apu* volt. A család nőtagjai kezdték el nagy gyengédséggel Papónak szólítani úgy tizenöt éve, azt mondták, illik hozzá. Tetszett mindenkinek, hát

rajta ragadt. Árpi szerint Papó nem nagypapás. Pontosabban, nem úgy nagypapás, mint mások. Nagyon szereti az unokáit, de sohasem futkározott velük. Ő művészember, elég magának való. Becsülettel teszi a dolgát, tegye az is, akinek a gyermeknevelés a dolga. Árpival az utóbbi tizenöt évben lett igazán szoros a kapcsolata. A családi összejövetelek úgy zajlanak náluk, hogy Árpi jóval előbb érkezik a többieknél, hogy jusson pár óra Papóval a verselés rejtelmeiről diskurálni. A többiek csak később csatlakoznak hozzájuk. Ebéd után rendre elhangzik a szokásos dicséző élcélődés Papótól, ami szállóigévé vált náluk: „A lágemben elment volna.”

Vers, vers, minden mennyiségben vers! Papó – hiába nyolcvannyolc éves – legalább tízezer verset tud fejből. Emellett most már a Gulagról is beszélgetnek. Vagy szemérmességből, vagy azért, mert nem akarta bajba sodorni a gyerekeit, vagy mert nem akarta, hogy közük legyen hozzá, régebben egyáltalán nem beszélt a lágerről, szinte ugyanúgy tabu téma volt, mint a politika.

Persze azért nem zárta teljesen magába a múltat. Voltak gyerekkori pajtásai, akik a lágemben is sorstársai lettek, velük összeült néha beszélgetni a régi dolgokról. Aztán a Pesti Hírlapba írogatott lágeres epizódokat, innen eredt a regény ötlete. Örület volt, amikor egy cikk megjelenése nyomán megkereste őt Saly Géza lánya. Saly Géza egy kiváló orvos volt a lágemben, a fiatal suhancoknak, akiket felkarolt, és akik nagyon sokat köszönhettek neki, *Géza bátyám*. Sajnos ő nem került haza. A lánya az ő elhurcolása után pár hónappal született. Elementáris élmény volt Papó számára, hogy mesélhetett ennek a lánynak az édesapjáról, akit ő nem ismerhetett.

„Saly Géza közélettermetű, egyenes tartású, kihívóan egyenes tekintetű ember volt, a szeme, az arckifejezése mindig hűen tükrözte érzelmeit és pillanatnyi kedélyállapotát. [...] a szervezéshez is különleges tehetsége volt, tüdőosztálya, amelyben kezdetben mint egyszerű osztályos orvos, később mint főorvos dolgozott, a legjobban szervezett és példásan rendben tartott kórház lett igen rövid idő alatt.”

Papót számtalan helyre hívják előadást tartani, iskolákba rendhagyó történelemórákra. Annak ellenére, hogy elég szerény, most már szívesen mesél a szűkebb és tágabb környezetének is. Talán épp azért alakult így, mert nagyon későn jött a hírnév, és szinte egyszerre szakadt ki belőle a mondanivalója. Úgy tűnik, hogy mindig csak sztorizik, de a családtagjai, akik nem istennek, csak esendő embernek tartják, és eleinte gyanakodva fogadták az elképesztőbbnél elképesztőbb lágeres történeteit, igazolhatják, hogy mindig mindent pontosan ugyanúgy mond el, minden szempontból teljesen hiteles.

Árpi, aki korábban mindössze egy-egy elkapott történetet hallott, intenzíven, minden részletében a regény kapcsán ismerte meg apja sorsát. Úgy véli, jó lenne, ha megírná a szabadulástól a hazajövetelig tartó időszak történetét is, de nem tudják rávenni. Pedig hiányzik ez a negyedik kötet, noha ennek megvannak az okai. Ő sztorikat mesél sorban, amelyek aztán összeállnak egy egész történetté. Azt mondja, nem tudná megírni úgy, hogy némelyekről ne lenne kénytelen rosszat mondani, arról pedig szó sem lehet. Ő senkit se akar megbántani. Árpi kérte, hogy akkor legalább nekik, a családnak írja meg, ezt nagy nehezen megígérte, többször is megígérte, de úgy tűnik, nem tudja rászánni magát.

Árpi csak a regényből értette meg Papó hihetetlen életigenlését, és az optimizmusát is. Azt, hogy a gyerekkori jó barátjával azért tudták túlélni ezt az egészet, mert amikor beszélgettek, akkor nem arról volt szó, hogy épp menyire kínlódnak, éheznek és fagyoskodnak, hanem arról, hogy majd ha hazakerülnek, akkor a Szamos partján üldögélve a lányokról fognak beszélgetni.

Árpi talán erre az életigenlésre a legbüszkébb. Terjeszti apja munkáit és a róla szóló írásokat, ahol csak tudja, és nemcsak rokoni szeretetből, hanem mert változatlanul el van ragadtatva a munkáitól. Amúgy hihetetlen dolgok történnek Papóval mostanság is. A minap esett meg, még fél éve sincs, hogy az utcaszomszédját, egy orosz idegenvezető hölgyet megkereste valaki a neten Kazanyból azzal, hogy nem segítene-e Budapesten felkutatni Papót. Mondta a hölgy, hogy nem kell, mert itt lakik a szomszédban. Így dolgozik a Véletlen. Azért keresték Tatárföldről, mert volt egy nagy tatár nemzeti költőjük, név szerint Ajaz Güljezsev, orosz nevén Ajaz Giljazov, aki pár éve meghalt. Ez a rangos író-költő, Papó egykori rabtársa több művében is megemlíttette Papót, mert annyira tisztelte. Mint kiderült, sokat kereste életében, de nem találta meg még a nagykövetségeken keresztül sem, mivel Golgóczy néven kereste. Kiadták az életművét, és Papót kérték fel, hogy írjon hozzá előszót. Hívták előadást tartani, és ő vállalta a hosszú utat. Azt hitték, valami roskatag vénember érkezik, akit tologatni kell, elhűltek a kondíciójától. Nem győzték őt ünnepelni. Még a lágerben lerajzolta a tatár író – ami azt illeti, majd mindenkit lerajzolt –, de ő kétszer is, mert készített róla egy olyan fantázia-portrét is, hogy hogyan nézne ki civilben. Ezeket a több mint hatvan éve őrzött rajzokat tette ott az író özvegye és lánya Papó elé, hát nem csoda, hogy szem nem maradt szárazon.

Talán az ilyen történetek is táplálják az optimizmusát. Árpi nem hiszi, hogy ez örökölhető vagy tanulható. Ő más típus. Másképp optimista. Különösen a közéleti kérdésekben inkább pesszimistának tartja magát, ám a hétköznapiakban, a problémák megoldásában optimista alkat. Szeret előrenézni, tervezni. Ha arról van szó, hogy hová utazzanak legközelebb, képes egy évvel korábban napra pontosan megtervezni az utazást. Görögországot különösen szereti. Imád kirándulni, utazni, fényképezni. Ez utóbbit magas szinten űzi, több görög utazási iroda felhasználja a fotóit. A bakancslistáján jó sok utazás is van. Nem, Oroszország nincs rajta... Kazahsztán... csak úgy lenne jó, ha Papó megmozgatná a kapcsolatait, és az ismerősei megmutatnának ezt-azt, amit egyszerű turista nem láthat. De ő sose kért protekciót, és valószínű, hogy még a fia kedvéért se lenne hajlandó szívességet kérni senkitől. Nemrég együtt néztek meg egy filmet, amelyben egy ember bejárta a gulagos emlékhelyeket. Amikor Papó lágerét mutatták, végig kommentálta: ott lesz egy deszkaajtó, és amint odébb ment a kamera, az ott is volt. Aztán amott ez meg az, ki lehetett venni a romok látványából is, hogy milyen jól emlékszik a legapróbb részletekre is. Árpi megkérdezte, ne menjenek-e ki együtt megnézni? Röviden elintézte: ne.

Ha adódna lehetőség, Árpi Karagandába, a szülővárosába is szívesen ellátogatna. Aztán van még a bakancslistán Karib-tenger, meg más egyebek... de semmi tragédia nem történik, ha nem valósulnak meg az efféle álmok. Ő tudja. Volt kitől megtanulnia: az Élet nem ilyesmin múlik. Enélkül is csuda jó Papó fiának, ifjabb Galgóczy Árpádnak lenni.

A prózai idézetek forrása:

Galgóczy Árpád emlékiratai:

- *A túlélés művészete*, 2007, Valo-Art Kiadó
- *Fények a vaksötétben*, 2008, Valo-Art Kiadó
- *Az alagút vége*, 2009, Valo-Art Kiadó

Galgóczy Árpád 1948 karácsonyán, húszéves korában a cseljabinszki rabkórházban írta az alábbi, *kötetben még meg nem jelent* versét:

Rab Karácsony

Elült a szél a késő éjszakában.
Homály borítja földünk bús egét.
Kihalt a táj, csupán egy néma tábor
Mereszti félve száz villanszemét.

Körötte semmi zaj: a zord vidékre
A téli éj mogorva csendje ült;
Pihenni tért már régen árva népe:
Az elgyötört had rég elszenderült.

A nagy barakkot néma csönd borítja,
S a fáradt, csüggedt foglyok álmait
Csupán az őrnek lépte háborítja,
Ha olykor-olykor a barakkba nyit.

De csitt: az egyik csöndes, szűk sarokban
Gyakorta éled félénk, gyöngé zaj –
Sugárzó szemmel, boldog-izgatottan
Suttogni kezd két árva rab magyar.

Az ő szívük felömlő sóhajárja
Betölti most barakkjuk halk zugát:
E két ember ma szívrepesve várja
A bűnös föld megváltó Krisztusát.

Mit szívük mélye mindig féltve rejtett,
Ma újra hallják áhítatuk szavát,
S eszükbe jutnak régen elfelejtett
Kedves, vidám Karácsony-éjszakák...

S szemüknek megtört, halvány csillogása
Csodás, sugárzó fénné változik:
Mély csönd borul a zsúfolt, szűk hodályra –
A két magyar csöndben imádkozik.

Az ég urához esdeklő imájuk
Magasra száll hitüknek szárnyain,
S szívük mélyén az apró gyertyalángok
Sziporkázó szent fénye lobban ím...

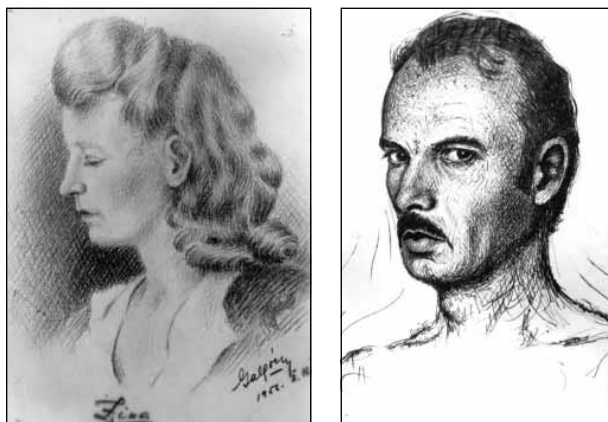
Te durva ő! Az ünnep éjfelében
Hiába harsan káromló szavad:
Magyar raboknak meggyötört szívében
Ma este minden, minden út szabad!

S a Krisztus Úr a tiszta téli éjben
Halkan kopogtat két szív ajtaján,
S könnycsepp ragyog a két magyar szemében
Csöndes, csodás Karácsony-éjszakán.

1948, Cseljabinszk

Ajaz Güljezsev tatár író kettős portréja

Galgóczy Árpádnak a feleségéről (Árpi édesanyjáról) rajzolt portréja 1956-ból és önarckép

Árpi és nővére a „nagy orosz télben” (1959–60)